

RUTA POMPEU FABRA A L'EXILI

2 i 3 de juny de 2018

El dia 20 de febrer de 1868 neix **Pompeu Fabra i Poch** a la vila de Gràcia. Als disset anys, gràcies a la seva vocació de gramàtic i lexicògraf, escriu una gramàtica catalana elemental. Dirigeix els seus estudis universitaris, però, cap a l'enginyeria química. L'any 1902 es trasllada a Bilbao després de guanyar-hi una oposició a l'Escola d'Enginyers i s'hi està fins 1912.

Paral·lelament, l'any 1906 participa activament al **Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana** ben conscient que hi ha la necessitat de crear una ortografia adequada a una llengua nacional i moderna. L'any 1911 Enric Prat de la Ribera, president de la Mancomunitat de Catalunya, li demana que retorni a Catalunya per incorporar-se a la Secció Filològica de l'**Institut d'Estudis Catalans**.

L'any 1917 publica el **Diccionari ortogràfic**, i el 1918 publica la **Gramàtica catalana**, adoptada com a gramàtica oficial per l'Institut d'Estudis Catalans.

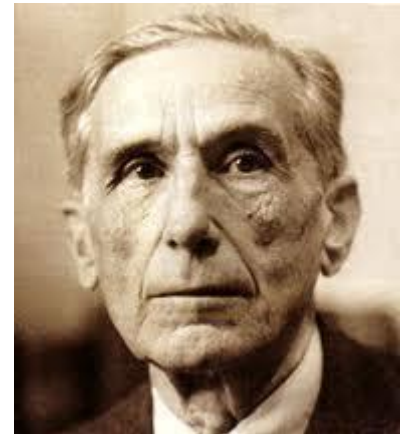
L'any 1924, amb la dictadura de Primo de Rivera, és expulsat de la seva Càtedra de Català, creada el juny de 1912 per la Diputació de Barcelona.

L'any 1925 es publica l'**Ortografia catalana** i l'any següent la **Conjugació dels verbs en català**. L'any 1932 publica el reconegut **Diccionari general de la llengua catalana**.

El dia 24 de gener de 1939 marxa cap a l'**exili**, i resideix successivament a Illa del Riberal, París, Montpeller, Perpinyà i, finalment, Prada de Conflent.

Lluitador exemplar, malgrat les enormes dificultats en què es trobà per aplicar la seva erudició. El seu rigor científic i el seu treball constant i tenaç l'ha dut a ser una figura essencial i miraculosament imprescindible del segle xx. Cabdal i valuosíssima és la seva aportació a la lingüística i en la fixació de les normes del català modern.

"Cal no abandonar mai ni la tasca, ni l'esperança" (Pompeu Fabra)

"Pompeu Fabra és, per a nosaltres catalans, molt més que un gramàtic. És un dels reconstructors de la nostra nació, és un dels restauradors de la nostra pàtria."

"Qui toca la gramàtica de Fabra no toca solament uns llibres, unes lliçons, unes converses; toca la substància viva que, en els fills de la nostra terra, constitueix la catalanitat."

"La veritat és que en la persona de Pompeu Fabra es combinen admirablement el sentit estructural de l'enginyer, la precisió del matemàtic i el criteri de l'home de bon gust."

"Ésser gramàtic era per ell una forma d'ésser patriota."

(textos d'Antoni Rovira i Virgili)

"Fabra ha estat el català més important del nostre temps perquè és l'únic ciutadà d'aquest país, en aquesta època, que, havent-se proposat d'obtenir una determinada finalitat pública i general, ho aconseguí d'una manera explícita i indiscutible. En aquest sentit, no hi ha ningú més que s'hi pugui comparar. El destí de Fabra ha estat únic, gloriós, exclusiu. Feia molts anys, feia moltes dotzenes d'anys, que no s'havia produït en el nostre país un cas semblant. En el nostre temps concretament totes les empreses de caràcter col·lectiu i els homes que s'hi posaren davant tingueren un destí mancat, foren emportats avall per una catàstrofe sense precedents. De l'inenarrable, fabulós naufragi, només queda dempeus una obra i una figura: la figura i l'obra de Pompeu Fabra."

(text de Josep Pla i Casadevall)

HORARI APROXIMAT

DISSABTE, 2 DE JUNY DE 2018

06.30 h Sortida de Tarragona, des de davant de la Llibreria de la Rambla (Rambla Nova, 99).

08.00 h Esmorzar lliure.

PRADA DE CONFLENT

Prada de Conflent (6.040 habitants, 2015), capital de la comarca del Conflent. La primera menció del lloc data de l'any 843. La vila evolucionà a l'entorn de l'església de Sant Pere de Prada que ja és esmentada al segle XI. L'any 1939, desenes de milers de refugiats catalans i espanyols van arribar a Prada, entre ells Pau Casals que s'hi establí fins l'any 1957 qui l'any 1950 hi creà el Festival de Música Pau Casals. Pompeu Fabra s'hi establí l'any 1942 fins que hi morí l'any 1948. Des de 1968 a Prada s'hi celebra anualment la reconeguda Universitat Catalana d'Estiu.

"Prada, com a lloc de descans, ja no podia ser millor. A quatre passes del Canigó i de Sant Miquel de Cuixà, tot hi catalaneja: el paisatge, la gent, la parla, l'esperit..." (Artur Bladé i Desumvila)

11.00 h Visita guiada per Mònica Montserrat i David Paloma al voltant de la vila tot resseguint les passes del Mestre Fabra des del Cementiri fins al centre de la vila.

RIÀ I CIRAC

Rià i Cirac (1.314 habitants, 2015), municipi de la comarca del Conflent conformat per dos nuclis principals. A Rià (antigament anomenada Arrià) molt probablement que hi nasqué, cap a l'any 840, el fundador de la nissaga dels comtes reis catalanoaragonesos, en Guifré el Pilós (Guifré I de Barcelona), de qui una bonica llegenda explica que l'emperador Lluís el Pietós va dibuixar sobre l'escut daurat del comte amb els dits tacats de sang les quatre barres (pals) vermelles que constituïrien l'escut i la bandera de Catalunya. El poble de Rià és dominat per les escasses restes del seu castell.

"(...) així avui vora la Tet ressona / ple el castell d'Arrià d'estocs i llances, / i encara pugem, fent remor de ferro, / cavallers i peons per ses escales: / se n'omplen cambres, corredors i porxes, / mentre els corsers renillen en la claustra. / En son palau de Cornellà està Guifré / i ací Gentil vigila d'avançada / si cap ombra travessa les bosquíries, / si s'encén en lo bosc cap alimara."

(Jacint Verdaguer, del Cant II -Flordeneu- del poema *Canigó*)

14.00 h Dinar al Restaurant Casa d'Arrià.

CODALET

Codalet (380 habitants, 2015), poble de la comarca del Conflent on hi ha l'imponent abadia benedictina de Sant Miquel de Cuixà, el cenobi més important de les terres catalanes del nord de l'Albera des de la fi del segle x fins a la Revolució Francesa. L'any 974 es consagrà solemnement l'església en una cerimònia assistida per set bisbes. Després de la Revolució Francesa quedà abandonada i anys més tard van ser comprats per antics bisbes. Després de la Revolució Francesa quedà abandonada i anys més tard van ser comprats per antics bisbes. Després de la Revolució Francesa quedà abandonada i anys més tard van ser comprats per antics bisbes. Després de la Revolució Francesa quedà abandonada i anys més tard van ser comprats per antics bisbes.

16.00 h Visita al Monestir de Sant Miquel de Cuixà amb la companyia de Ramon Gual, fundador i editor de Terra Nostra, professor de llengua catalana i destacat col·laborador de la Universitat Catalana d'Estiu.

***

18.15 h A Prada, repartiment d'habitacions de l'Hotel Hexagone i de l'Hotel Les Glycines.

20.00 h A Rià, sopar al Restaurant Casa d'Arrià. I posterior retorn als hotels de Prada.

DIUMENGE, 3 DE JUNY DE 2018

08.00 h Esmorzar a l'hotel.

08.40 h Recollida de bosses i maletes a l'autocar.

PERPINYÀ

Perpinyà (121.934 habitants, 2015) és la capital de la Catalunya Nord i de la comarca del Rosselló. L'origen de la vila és ben probable que sigui romà i és a partir de l'Edat Mitjana, al segle x, que comença el seu desenvolupament. La Perpinyà medieval fou definida a l'entorn de l'església de Sant Joan Baptista, actual catedral que comparteix el Bisbat amb Elna. La vella muralla es veu reflectida pel traçat dels antics carrers i un petit tros ha quedat isolat, l'anomenat Castellet, amb la seva Porta del Vernet o de Nostra Senyora, espai ben identificatiu de la moderna ciutat. Capital històrica del comtat del Rosselló, a partir del segle XII s'integra a la Corona d'Aragó i entre 1276 i 1344 s'integra dins la Corona de Mallorca i es converteix en un centre polític molt important, juntament amb Palma i Montpeller. El 1344 es torna a integrar a la Corona d'Aragó.

Els barris històrics són Sant Joan, La Real o Sant Salvador, Sant Jaume del Puig, Sant Mateu, la Vila Nova i el Pont de Pedra, i el Castell o Ciutadella de Perpinyà (o Palau dels Reis de Mallorca).

La signatura del Tractat dels Pirineus, l'any 1659, entre Lluís XIII i Felip IV, comportà l'annexió de tota la Catalunya del Nord a la corona francesa que el 1660 en suprimí la Generalitat. El dia 2 d'abril de 1700, un vergonyant edicte del rei francès Lluís XIV, el Rei Sol, dictava que *"l'usage du catalan répugne et est contraire à l'honneur de la nation française"*.

La vida associativa de caire catalanista té un ressorgiment esperançador en els darrers anys amb la creació d'entitats de promoció de la llengua i de potenciació de mitjans de comunicació i escoles amb l'ensenyament en català per tota la Catalunya Nord.

10.00 h Visita per la vila vella de **Perpinyà**, amb la companyia de l'historiador **Iu Escape**.

12.00 h Trobada amb l'escriptor perpinyanès **Joan-Lluís Lluís**, guardonat amb el **Premi Sant Jordi 2017** d'Òmnium Cultural, amb la presentació de la novel·la *Jo soc aquell que va matar Franco*.

"(...) després de tancar-me al pis i de preparar-me el sopar vaig posar-me a fer allò que havia planejat des de feia temps i que havia ajornat moltes vegades. Vaig obrir el Diccionari General de la Llengua Catalana i vaig emprendre'n la lectura, començant per la primera lletra." (pàg. 44)

"(...) I per primera vegada penso que si les fades volguessin repel·lir els franquistes dels seus dominis, de ben segur també haurien volgut fer fora els francesos, i si no ho han fet deu ser perquè no hi ha, pels vessants del Canigó, cap ésser de vent i sol disposat a defensar la catalana terra." (pàg. 78)

"(...) Pensant-hi avui, és bastant estrany adonar-me com en aquell temps encara podia fer-me il·lusions sobre els francesos. Ens havien empresonat i afamat, però eren els francesos, els de la república, de la democràcia, dels drets humans, dels grans escriptors humanistes i d'unes quantes revolucions. No aconseguia imaginar que haguessin pogut transformar-nos en dics de carn i pellerinques, en murs vivents destinats a frenar l'enemic quan apareixia." (pàg. 82)

"(...) La paraula Catalunya i els seus derivats no tenen, aquí, la mateixa força que la que hi podem nosaltres. És una Catalunya esfilagarsada, translúcida, una Catalunya que ha passat massa anys a l'obaga de França, aquesta França que ho ha anat absorbint gairebé tot, des de les ments fins als cors." (pàgs. 151-152)

"(...) però, és clar, no oblideu que la majoria dels polítics que portaran o prendran el poder a Madrid són espanyols abans de ser republicans. Ells també tenen xarxes i influències [...]. Azaña, si pogués, ens envairia l'endemà mateix del seu retorn al poder. En fi, les coses habituals." (pàg. 280)

(tastets de *Jo soc aquell que va matar Franco*, de Joan-Lluís Lluís)

13.00 h Dinar al **Casal de Perpinyà** a càrrec de l'activista **Bernat Cristòfol**, amb la companyia de **Pere Manzanares**, pedagog, fundador de les associacions La Bressola i Arrels i de Ràdio Arrels, i de **Marta Serra**, professora i membre del Casal de Perpinyà.

RIBESALTES / SALSES

Ribesaltes (8.678 habitants, 2015) i Salses (3.441 habitants, 2015) són dos municipis de la comarca del Rosselló, a la subcomarca de la Salanca, a la part costera septentrional de la Catalunya Nord.

Entremig d'aquests municipis està ubicat el Camp de Ribesaltes (el nom oficial fou Camp Mariscal Joffre, militar de la I Guerra Mundial nascut a Ribesaltes) on actualment, des de l'octubre de 2015, en un espai museogràfic s'hi programen visites pedagògiques. Aquest camp d'internament fou el més gran d'aquesta zona i hi foren concentrats republicans catalans i espanyols de la Retirada i, posteriorment, deportats jueus i d'altres desplaçats que hi malviuriën exiliats de la seva llar. No fou fins a l'any 2007 que es clausurà aquell antic Camp que els darrers anys fou anomenat *centre de retenció administrativa*.

15.30 h Visita guiada per Eloi Torrents al Memorial de Ribesaltes.

18.00 h Tornada prevista cap a Tarragona.

AGRAÏMENT

Dediquem unes línies de sincer agraïment per l'especial col·laboració i desinteressada ajuda que hem tingut de part de tots aquells defensors de la catalanitat i mantenidors de la llengua catalana que hem anat trobant en l'organització d'aquest viatge i que ens han ajudat a fer-lo possible: **Jordi Taurinyà**, del Casal del Conflent; **Ramon Gual**, de Codalet; **Marta Serra**, **Pere Manzanares** i **Iu Escape**, de Perpinyà, i tants d'altres amb qui hem compartit esperances i objectius per terres del nord del país.

Preu de l'excursió per persona sòcia: 150 euros (en habitació doble), 175 euros (en habitació individual), 10 euros més per a no socis; inclosos àpats, autocar (Plana: 977 54 04 93), entrades i guies.

Guia Ruta Pompeu Fabra (Mònica Montserrat): info@rutapompeufabra.com

Restaurant Casa d'Arrià: carretera Nacional, 60, 66500 Rià, tel. 00 33 4 68 96 36 47

Monestir de Sant Miquel de Cuixà: carretera de Taurinyà, 66500 Codalet, tel. 00 33 4 68 96 15 35

Hotel Hexagone: Plana de Sant Martí, 66500 Prada de Conflent, tel. 00 33 4 68 05 31 31

Hotel Les Glycines: avinguda del General de Gaulle, 129, 66500 Prada de Conflent, tel. 00 33 4 68 96 76 20

Casal de Perpinyà: avinguda del Liceu, 23, 66000 Perpinyà, tel. 00 33 4 68 55 47 90

Memorial de Ribesaltes: avinguda de Christian Bourquin, 66600 Salses, tel. 00 33 4 68 08 39 70

EPÍLEG

El Mestre Fabra, el "*Patriarca de la nostra Diàspora*", en paraules del tarragoní Antoni Rovira i Virgili, morí a Prada el dia de Nadal de 1948. Fou soterrat a les onze del matí del dia 27 al cementiri de la vila. Hi portaren el fèretre sis exiliats i el cap de dol era format per tres presidències. La primera fou constituïda per Antoni Rovira i Virgili (en representació del tres governs a l'exili), Pau Casals, el sotsprefecte i el batlle de Prada. En la segona, hi anaven el gendre Ferran Rahola, Víctor Torres i Amadeu Hurtado. N'integraven la tercera Josep Tarradellas, Martí Barrera, Pau Padró i Manuel Serra i Moret.

L'ofertori fou presidit per l'abat de Sant Miquel de Cuixà i s'hi interpretaren les notes d'*Els Segadors*, juntament amb d'altra música executada per Pau Casals.

Antoni Rovira i Virgili fou qui tancà els parlaments al cementiri amb aquestes sentides paraules de comiat: "*Davant la sepultura de Pompeu Fabra, els catalans hem de renovar el nostre jurament de fidelitat als ideals i als amors del Mestre perdut: l'ideal de la llibertat humana..., l'amor a la llengua, ànima nostra, l'amor a tots els catalans dignes d'aquest nom... Adéu-siau, Pompeu Fabra, en nom de tots! El son de la mort us serà més lleu damunt aquest pujol de la terra catalana, i us guardarà el Canigó, gegant immortal i invulnerable de la raça nostra!*".

[...] Quatre barres, no s'oblida
que el Principat i el Rosselló,
València i el pi de Formentor
se van arrelar per la vida
en l'antic realme del fort Aragó.

Mes sant Jordi passa la serra,
passa la serra i baixa al pla,
i a tot arreu veig s'aixecar
l'amorós roser de ma terra,
el teu blanc roser, poble català.

[...] Al sol ixent, de serra en serra,
les Quatre Barres van florint,
i jo, llegendes recollint,
oh sant Jordi, la nostra terra
en un cavall blanc aniré seguint.

Jo llançaré de banda a banda
el vel estès del ritme d'or,
arreplegant contes d'amor,
com de perles d'una garlanda
amb el seu filat trauc el pescador!

Del poema *El cant blau* (1911)
Josep Sebastià Pons
(Illa del Riberall, 1886–1962)

El pur Conflent és un país de plata,
i cobert de blat de moro en cada pla.
Sota el carro ple d'herba el bou s'acata.
Hom veu un oratori clarejar,
Teulats i clavellines emporprades,
i dotze o vint graons per davallar
a la font de les aigües regalades,
i quatre creus al cim del campanar.

Conflent (1930)
Josep Sebastià Pons

Tot és pau vora teu, i s'ou la cogullada,
entre els cirerers blancs, al dematí cantar,
Sant Miquel de Cuixà, romànic campanar,
ornament singular de la vall eixamplada.

Guardià dels conreus, amic dels llauradors,
que vas eternitzant una antiga pregària,
al dematí, llavors, retalla ton alçària,
endaurat campanar les esquerpes blavors.

Mes ja en aquesta vall, santedat ermitana,
no escampes el so d'or d'una abacial campana;
t'arriben des del lluny esquelles d'escamots.

Un velari de boira baixa de les muntanyes,
i en ton cim ventejat, com gàrgoles estranyes,
els aguts esparvers aferren els unglots...

Sant Miquel de Cuixà
Josep Sebastià Pons

Si don Sanxo, el bon rei, tornés a Perpinyà,
que del realme seu n'era la perla fina,
no trobaria, no, la gràcia mallorquina,
no sentiria, no, lo sonant català.

El seu malmès palau rodejaria en va;
el poble ha descuidat la roja barretina,
i els presseguers teixits de broma carmesina,
ja no la veuen més al cap de l'hortolà.

Se moren els records de l'Edat mitjana,
i la Llotja de Mar que corona la nau,
oh prohoms i consuls, la Llotja s'engitana.

Mes sempre, allà d'enllà, s'espaija en el cel blau,
a banda de Ponent, a tota hora del dia,
l'ample Canigó blanc que es recorda i somia.

Perpinyà
Josep Sebastià Pons

BIBLIOGRAFIA

- BLADÉ I DESUMVILA, ARTUR. *Pompeu Fabra. Biografia essencial*. Barcelona: Editorial Pòrtic, 1969.
GINEBRA I SERRABOU, JORDI. *Llengua i política en el pensament d'Antoni Rovira i Virgili*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2006.
GINEBRA I SERRABOU, JORDI; SOLÀ I CORTASSA, JOAN. *Pompeu Fabra: vida i obra*. Barcelona: Editorial Teide, 2008.
LLUÍS, JOAN LLUÍS. *Jo soc aquell que va matar Franco*. Barcelona: Proa, 2018.
MURGADES I BARCELÓ, JOSEP. *Escrits sobre Fabra*. Barcelona: Pagès Editors, 2018.
PONS, JOSEP SEBASTIÀ. *Poesia completa*. Barcelona: Columna, 1988.
RENYÉ, ALEIX. *La llesqueta del Septentrió*. Lleida: Edicions El Jonc, 2017.